

РОЗДІЛ XI. ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПЕРСОНАЛІЙ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

УДК 37(091);016:929 Дарманський М.М. (045)

Олена Олицька

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ORCID ID 0000-0003-1157-6761

DOI 10.24139/2312-5993/2023.05-06/297-320

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ М.ДАРМАНСЬКОГО

У статті здійснено аналіз науково-педагогічних поглядів М.Дарманського – освітянина, педагога, науковця, управлінця, який здійснив вагомий внесок у розвиток освіти і науки України. Для досягнення мети статті було використано комплекс загальнонаукових методів (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація) та методів історико-педагогічного дослідження (нарративний, порівняльно-історичний, персоналістичний). Результати проведеного дослідження дали змогу узагальнити науково-педагогічні погляди М. Дарманського за трьома напрямками: організація навчального процесу та становлення майбутнього фахівця в системі вищої освіти (організація навчальної діяльності в закладах загальної середньої освіти; створення дієвих органів учнівського самоврядування; професійна підготовка майбутніх педагогів; самоосвітня діяльність педагогічних працівників; навчання впродовж усього життя; книга як ключовий засіб навчання; ступенева підготовка педагогічних кадрів; формування професійної та методичної майстерності педагога; наукове зростання професорсько-викладацького складу; інформатизація та комп'ютеризація освітнього процесу), ключові аспекти виховної роботи зі здобувачами освіти (духовно-моральне виховання здобувачів освіти; трудове виховання учнів закладів загальної середньої освіти; створення дієвої системи виховної роботи в закладі вищої освіти; налагодження дружніх взаємин в педагогічному колективі; художньо-естетичне і культурологічне виховання зрослого покоління; формування здоров'язберезувальної компетентності у здобувачів освіти), сутнісні особливості управління освітою в регіоні (формування авторитету керівника закладу освіти; удосконалення професійної майстерності керівників системи освіти та закладів освіти; організація системи управління освітою на наукових засадах; вивчення та впровадження передового педагогічного досвіду в практику роботи закладів освіти; налагодження співпраці між керівниками регіональних управлінь освіти). Зроблено висновок про доцільність та можливість використання науково-педагогічних поглядів М. Дарманського в сучасному освітньому просторі України.

Ключові слова: М. Дарманський, науково-педагогічні погляди, навчання, виховання, управління освітою, науково-педагогічна діяльність, історико-педагогічні дослідження, педагогічна спадщина.

Постановка проблеми. Останнім часом українська історико-педагогічна наука суттєво збагатилася перспективним напрямком досліджень як педагогічна персоналістика. Її становлення та динамічний розвиток зумовлений активними процесами наукового висвітлення з

нових методологічних позицій вітчизняного і зарубіжного історико-педагогічного процесу, переосмислення та об'єктивної наукової оцінки життєдіяльності і творчого доробку вже і відомих педагогів та освітніх діячів, і повернення із незаслушеного забуття імен багатьох сподвижників національної освіти і педагогічної думки. Цьому в значній мірі сприяло опрацювання раніше недоступної для дослідників джерельної бази, передусім документальних та архівних матеріалів, оригінальної наукової продукції тощо.

На сьогодні формування науково-педагогічної думки потребує прогресивного розвитку і є важливим складником становлення особистості педагога, який володіє креативним мисленням, високим рівнем інтелекту та має широкий світогляд.

Аналіз актуальних досліджень. На сучасному етапі актуалізується проблема проведення історико-педагогічних досліджень, які присвячені питанням історичної ретроспективи розвитку системи освіти та педагогічної думки України. Окремим аспектом порушеного питання є вивчення життєвого та творчого шляху видатних особистостей минулого, які зробили вагомий внесок у розвиток системи освіти України. Серед персоналій минулого, яких сьогодні активно досліджують фахівці в галузі історії педагогіки, зокрема біографістики, є постаті А.Макаренка, О.Сухомлинського, Ф.Науменка, С.Сірополка, С.Русової, Г.Ващенко та ін.

Окремо варто зауважити на доцільності дослідження життєвого та творчого шляху відомих персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток системи освіти на всеукраїнському та регіональному рівні. Серед управлінців, науковців, педагогів чільне місце посідає постать М.Дарманського – освітянина, управлінця, педагога, першого ректора Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту.

Проблемі аналізу персоналії М.Дарманського та результатів його управлінської та наукової діяльності присвячено низку публікацій, серед яких праці В.Береки, О.Галуса, І.Дарманської, Л.Пісоцької, Ю.Собко, Ю.Телячого, І.Шорбури, Г.Яківчук, І.Ящук та ін.

Проте цілісного дослідження науково-педагогічних поглядів М.Дарманського наразі немає, що і актуалізує доцільність проведення наукового пошуку. Окрім того, в сучасних умовах внаслідок впровадження в освітній процес ключової реформи Міністерства освіти і науки України – Концепції Нової української школи – виникає потреба здійснити аналіз науково-педагогічних поглядів,

управлінської діяльності М. Дарманського і розкрити потребу в їх застосуванні в сучасній освітянській сфері.

Мета статті. Метою публікації є розкриття сутності науково-педагогічних поглядів М. Дарманського в контексті їх доцільності використання в сучасному освітньому процесі.

Методи дослідження. Для досягнення цілей наукової розвідки використовувався комплекс загальнонаукових методів (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація) та методів історико-педагогічного дослідження (нарративний, порівняльно-історичний, персоналістичний).

Виклад основного матеріалу. Микола Миколайович Дарманський увійшов в історію освіти і науки Поділля та України як талановитий організатор-управлінець освіти, творчий педагог і науковець, високоморальна особистість, ректор першого в нашій державі триступеневого вищого педагогічного закладу освіти. Розглянемо науково-педагогічні погляди М. Дарманського за трьома напрямками: навчання, виховання, управління освітою.

Перший напрям – це погляди М. Дарманського на організацію навчального процесу та становлення майбутнього фахівця в системі вищої освіти.

Організація навчальної діяльності в закладах загальної середньої освіти. М. Дарманський запропонував чимало нових положень, методів, прийомів, форм навчання, спрямованих на розвиток учнів. Для перевірки якості засвоєння матеріалу він передбачив оцінку не лише знань, але й наполегливості дитини в подоланні труднощів, які виникають у процесі засвоєння певного матеріалу. На думку М. Дарманського, оцінка має бути позитивним стимулом навчання і ніколи, ніколи не радив використовувати її для покарання. Ще одним аспектом навчальної діяльності в спадщині М. Дарманського є привчання дітей працювати з книгою, і він вважав, що учнів потрібно навчити вибирати книгу, читати й перечитувати її. Читання – це віконце, крізь яке діти бачать і пізнають себе. Будучи директором школи, М. Дарманський робив найрадіснішим святом – це свято книги. Велике розвивальне значення, як елемент розумової культури, він вбачав у шахах, неодноразово проводячи в школі змагання шахістів. Трудове навчання М. Дарманський розглядав як гармонію трьох понять: треба, важко і прекрасно. Окрім того, варто зазначити, що М. Дарманський віддавав велике значення зв'язку теорії

з практикою, а саме практичне втілення знань учнів – в школах давати учням міцні знання і вміння застосовувати їх на практиці, щоб у кожній школі панували єдність розумової праці і розвитку нахилів та здібностей, взаємозв'язку уроку з життям (Шайнога В., 2007, с.9).

Створення дієвих органів учнівського самоврядування. М.Дарманський надавав важливе значення в роботі закладів загальної середньої освіти щодо створення дієвих органів учнівського самоврядування, які забезпечували б формування в здобувачів освіти неоціненного досвіду подальшої соціалізації, підготовку до майбутнього професійного та особистісного життя.

Професійна підготовка майбутніх педагогів. За твердженням Г. Гамрецької, у педагогічній спадщині М. Дарманського чільне місце посідає проблема вдосконалення підготовки майбутнього педагога, який повинен володіти високим рівнем педагогічної та методичної майстерності. У поняття «високий рівень» М.Дарманський вкладав глибокий зміст, маючи на увазі не лише досконалу практичну підготовку, але й «формування педагога, здатного піднятися до розуміння «духу епохи» як одвічної мудрості історії і сьогодення, мудрості, яку належить передати дітям. Це надскладне завдання вітчизняної вищої школи, але його потрібно розв'язувати. Нині вчитель не має можливості чекати готових рішень, він повинен знаходитися в стані напруженого пошуку, бути здатним до розв'язання педагогічних завдань і проблем на рівні їх глобального осмислення. Учителі-практики змушені самі вирішувати найскладніші завдання, які не потребують зволікання» (Гамрецька Г., 2007, с. 17). У цьому контексті велика роль відводиться соціогуманітарній освіті, яка сприяє формуванню професійного мислення.

Описуючи навчальний процес, М. Дарманський стверджував, що «навчання не повинне бути тягарем, а приносити радість, тому у своїй роботі використовував різноманітні види діяльності, які спрямовані на багатогранний розвиток особистості» (Телячий Ю. В., 2008, с. 21).

Тут же варто звернути увагу і на організацію роботи М. Дарманського зі студентами. Лекційний матеріал він викладав на високому науковому рівні, будував свої лекції з урахуванням найновіших досягнень вітчизняних і зарубіжних учених. Студенти визначали логічну послідовність викладу матеріалу, простоту і доступність. При активній участі студентів, у жвавих дискусіях відбувалися лекційні і семінарські заняття під його керівництвом. Він не тільки був викладачем для студентів, умілим організатором педагогічного колективу, але й другом і

порадником. Уміло здійснював контроль за освітнім процесом в інституті. Велику увагу приділяв організації та проведенню методичної роботи, вивченню і впровадженню у практику передового педагогічного досвіду. Постійно надавав теоретичну і практичну допомогу молодим викладачам.

Важливого значення М.Дарманський надавав комунікативній компетентності педагогічних працівників. За його словами «...у справі професійної мовної підготовки вчителя, особливо вчителя початкових класів, котрий формує підмурок усієї майбутньої освіти людини, треба стояти на позиціях фундаментальності і системності» (Дарманський М., 2001). Загалом ідеї М. Дарманського щодо комунікативної підготовки вчителів початкових класів є актуальним у вирішенні поставленої проблеми й забезпечують підготовку висококваліфікованих кадрів в умовах розвитку сучасного суспільства (Туранська В., 2008, с. 131).

М.Дарманський глибоко усвідомлював зростаючі вимоги до фахової та професійної підготовки педагогів, зокрема і в процесі здобуття вищої освіти за заочною формою навчання. Окрім опанування навчальних дисциплін, заочне навчання має забезпечити наукову підготовку здобувачів освіти. Ідея М.Дарманського про науково-дослідницьку діяльність реалізовувалася зокрема і в процесі написання та захисту дипломних робіт. Він був переконаний, що робота над різноманітними джерелами вчить аналізувати психологічну, педагогічну, методичну літературу, відбирати найважливіше, робити необхідні висновки. Експериментальна частина дослідження дає змогу заглибитись у складні проблеми організаційної, навчальної, виховної діяльності сучасної школи, дошкільного навчального закладу (Бродовська І., & Попик Н., 2011, с.12).

Самоосвітня діяльність майбутніх педагогів. Оскільки самоосвітня діяльність є стрижнем професійного зростання освітян, то М. Дарманський наголошував на тому, що позитивні наслідки самоосвітньої діяльності педагога можливі у тому випадку, коли вона відповідно організована, добровільна й усвідомлюється особистістю як важлива соціально-педагогічна і методична потреба. Він власним прикладом спонукав колег та студентів до постійної самоосвіти, основою якої є робота з книгою та іншими літературними джерелами (Берека В., 2008). На переконання М. Дарманського, одним із провідних завдань педагогічного працівника є забезпечення умов для власного розвитку, самореалізації і самоосвіти. Він вважав, що розвиток особистості

педагога нерозривно пов'язаний з його прагненням до самостійного поповнення своїх знань, а «самоосвіта – одна з важливих форм системи безперервного підвищення кваліфікації педагогів» (Дарманський М., 1997b, с. 267). Як справедливо зауважує Л.Пісоцька, М.Дарманський власним прикладом спонукав колег та студентів до постійної самоосвіти, основою якої є робота з книгою та іншими літературними джерелами (Пісоцька Л., 2007, с. 19).

Навчання впродовж усього життя. На переконання М.Дарманського розвиток системи освіти та підготовка сучасних фахівців є спрямованої на здобуття знань, формування умінь та навичок на постійній основі, тобто «навчання протягом життя». У цьому контексті важливого значення набуває неперервність освіти, яка є вельми значимою як з соціальної точки зору, так і з огляду на пріоритетність постійного удосконалення професійної майстерності фахівців. Неперервна освіта не може бути простим доповненням до здобуття базової освіти та проходження підвищення кваліфікації, оскільки цей феномен передбачає перехід від нижчих ступенів до вищих ступенів знання, і є особливо актуальним сьогодні (Дарманський М., 1991, с. 3). У процесі неперервної освіти М.Дарманський також включав і самоосвіту, зокрема, систематичну роботу з книгою, методичними матеріалами, періодичними виданнями, участь у роботі науково-практичних конференцій, семінарів тощо. Це, на його думку, повинно стосуватися і педагогів-професіоналів, і педагогів-початківців, зокрема й студентів. Саме самоосвіта займає чільне місце у структурі неперервної освіти вчителя. Самоосвіта розглядається ним особисто як самостійна система роботи з набуття знань, умінь і навичок, з розвитку наукового світогляду, творчих здібностей, розширенню досвіду ціннісного відношення до світу (Пісоцька Л., 2007, с. 19).

Книга як ключовий засіб навчання. М.Дарманський спонукав професорсько-викладацький склад навчального закладу до написання книг, методичних посібників і вважав це ефективною формою підвищення власної кваліфікації. Він стверджував, що необхідною умовою ефективності самоосвіти є можливість учителя мати у своєму розпорядженні інформацію про нові вимоги та досягнення в методиці викладання тієї чи іншої дисципліни. Найбільш концентровано така інформація формується у науково-методичних та психолого-педагогічних посібниках (Пісоцька Л., 2013, с. 19). М.Дарманський наголошував на створенні та активізації роботи авторських колективів

для підготовки посібників на регіональному рівні, інструктивно-методичних рекомендацій та, за погодженням з Міністерством освіти і науки, впроваджувати їх у практику.

Ступенева підготовка педагогічних кадрів. Очоливши Хмельницьке педагогічне училище (1996 р.), М. Дарманський поставив перед усіма членами педагогічного колективу, а особливо адміністрацією, чіткі завдання щодо переходу училища до вищого статусу – педагогічного коледжу. Основою для роботи стала постанова Міністерства освіти і науки України «Про організацію ступеневої освіти» (Кабінет Міністрів України, 1997).

В низці нормативно-правових актів знайшов своє відображення принцип ступеневості освіти, зокрема вже в умовах реформування системи освіти незалежної України. На переконання М.Дарманського, потрібно застосовувати різноваріантні підходи до вирішення проблеми обґрунтування методичних підходів в реалізації ступеневої освіти з огляду на досягнення сучасної психолого-педагогічної та управлінської науки (Дарманський М., 1993, с. 122).

М. Дарманський розробив механізм ступеневої освіти, сприяв відкриттю магістратури зі спеціальності «Управління навчальним закладом», перший випуск магістрів якої був здійснений у 2002 р. Практична підготовка магістрів стала обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікації викладача, майбутнього менеджера освіти і мала на меті набуття ними професійних навичок та вмінь (Шоробура І., 2017, с.92).

Формування професійної та методичної майстерності педагога. М.Дарманський був прихильником поглядів І.Зязюна щодо того, що викладання у професійному навчальному закладі – це і мистецтво, і наука. На його думку, підготовка майбутнього вчителя повинна стати школою соціального успіху і виживання в складних умовах економічних змін у суспільстві. У багатьох своїх працях М.Дарманський розглядає педагогічну майстерність як комплекс властивостей особистості, що гарантує високий рівень самоорганізації професійно-педагогічної діяльності. Системоутворювальним фактором педагогічної досконалості як системної цілісності є гуманістична спрямованість, що дозволяє доцільно вибудувати педагогічний процес. Фундаментом, який надає розвиткові педагогічної майстерності глибини, ґрунтовності та осмисленості дій, є професійні знання (Берека В., 2009, с.6).

Варто зауважити також, що М.Дарманський приділяв велику увагу щодо узагальнення та використання передового педагогічного досвіду в освітньому процесі. Разом зі своїми колегами він активно пропагував проведення досліджень щодо вивчення та розкриття можливостей використання передового педагогічного досвіду спільно із співробітниками обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. Вони здійснювали цю роботу «з пошуку таких форм спілкування з класоводами, які спонукали б їх до роздумів, підвищували творчий потенціал, розвивали самостійність в оцінці педагогічних явищ, розв'язанні педагогічних проблем. З цією метою широко використали школи передового досвіду, дискусії, «круглі столи», творчі клуби» (Собко Ю., 2009, с. 11).

Окрім того, М. Дарманський приділяв важливе значення налагодженню співпраці із колегами, із іншими закладами освіти для вдосконалення навчального, наукового, виховного процесу в закладах освіти. М. Дарманський мав визначальну рису справжнього лідера: міг, поспілкувавшись з будь-ким, визначити його потенційні сили й можливості, тому кадрові проблеми його ніколи не переобтяжували. Як справжній альтруїст, досягши в чомусь успіху, він неодмінно прагнув, щоб це стало надбанням для інших, зокрема і щодо ідей ступеневої підготовки педагогічних кадрів (Брижак П., 2013).

Наукове зростання професорсько-викладацького складу. Під керівництвом Миколи Миколайовича проведено значну роботу щодо реформування педагогічного училища в гуманітарно-педагогічний коледж, а згодом у 2000 р. в гуманітарно-педагогічний інститут. Статус інституту вимагав підготовки науково-педагогічних кадрів. Викладачі, які працювали в педагогічному училищі, не могли навіть подумати, що через декілька років стануть кандидатами наук. М.Дарманський всіляко сприяв цьому. Він формулював теми, складав плани дисертаційних досліджень, проводив бесіди, ділився своїм досвідом із здобувачами та аспірантами. Він мріяв про те, щоб кожна захищена за його допомогою дисертація переросла в докторську роботу. М.Дарманський намагався реалізувати напрацювання науково-педагогічних працівників інституту і власні плани, які б сприяли формуванню позитивного іміджу рідного навчального закладу. Так, саме рідного, тому що за роки роботи в інституті він став для нього другим домом, в якому колектив очима М.Дарманського сприймався сім'єю. Лекції, консультації, управлінська діяльність, спілкування з колегами, робота з літературними джерелами,

написання наукових праць, допомога в написанні кандидатських дисертацій – ті складові, які наповнювали життя М.Дарманського повноцінним змістом, робили його колоритним, цікавим, потрібним людям (Дарманська І., 2006, с. 16). Якщо він у наукових виданнях, на конференціях чи семінарах бачив щось, що могло вас зацікавити, можна було бути певними, що це не пройде повз його увагу, що він донесе це до вас. Більше того, творчо опрацює, вкаже перспективи, навіть підштовхне, якщо це буде потрібно. До Миколи Миколайовича завжди можна було звернутися з приводу організації на базі інституту наукової конференції чи публікації наукового збірника. Він розумів потребу та важливість таких заходів і всебічно їх підтримував. Великий організаторський талант і досвід дозволяв йому швидко визначити критичні точки та перспективні напрями будь-якої справи (Суховірський О., 2006, с.34). Навіть тоді, вже коли був важко хворий, у лікарні, він продовжував надиктовувати свої думки і пропозиції, допомагав систематизувати і аналізувати, пропонував моделі та схеми, алгоритми і методи. На кожній зустрічі наголошував, що потрібно вчитись, що це потрібно кожному зокрема та інституту (Яківчук Г., 2006, с. 36). Безпосередньо у своєму кабінеті працював із викладачами, які працювали над дисертаціями: допомагав формулювати тему, розробляти зміст та науковий апарат майбутньої дисертації, організовувати експеримент, рекомендував літературу; організовував зустрічі з провідними вченими і педагогами (Галус О., 2007, с. 11).

Він допомагав усім, хто до нього звертався і намагався привити любов до науки тим, хто вважав за недоцільне зайняття науковою діяльністю.

Оскільки переважна більшість дисертаційних досліджень передбачала організацію і проведення педагогічного експерименту, М.Дарманський ініціював функціонування на базі закладу Регіональних лабораторій провідних галузевих інститутів НАПН і НАН України: Регіональна лабораторія професійної ступеневої підготовки педагогів початкової ланки освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України; Регіональна лабораторія соціально-педагогічних проблем адаптації студентів до навчання в умовах ступеневого ВНЗ Університету менеджменту освіти НАПН України; Регіональна лабораторія проблем філософії освіти Інституту вищої освіти НАПН України; Подільське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (Галус О., 2007, с. 11).

Інформатизація та комп'ютеризація освітнього процесу. У кінці 90-х років ХХ століття М.Дарманський чудово розумів необхідність підготовки педагогів до використання інформаційних технологій. Але на практиці реалізація цього стратегічного напрямку наштовхувалась на чисельні перешкоди (нестача технічного забезпечення, інформаційне наповнення, створення електронної бібліотеки, доступ до мережі Інтернет та ін.) Окрім того, М.Дарманський запровадив навчання усіх викладачів на комп'ютерних курсах (Суховірський О., 2006, с.34).

Другий напрям – це погляди М.Дарманського на ключові аспекти виховної роботи зі здобувачами освіти.

В умовах системно-структурного реформування національної школи особливої актуальності набуває проблема оптимізації соціального розвитку особистості, гармонійного саморозвитку людської сутності. Звернення до філософсько-педагогічних ідей М. Дарманського дозволяє продуктивно осмислити численні проблеми теоретико-методологічного характеру, котрі постали перед сучасними реформаторами української освіти. У творчому доробку М.Дарманського особливе місце посідає концепція формування особистості, яка вбачає в особистій творчій самореалізації найвищий сенс життя (Савчук Н., 2006, с.46).

У руслі вищезазначеного варто акцентувати увагу на «Педагогіці виховання особистості» М.Дарманського, яка містить імперативи: принцип доброти, любові до людини; розумове виховання майбутніх педагогів; віра в силу та розвиток колективу; віра в авторитет вчителя (Ящук І., 2007, с.29–30).

Духовно-моральне виховання здобувачів освіти. Педагогічний, управлінський досвід М. Дарманського відіграв важливу роль у процесі формування християнських цінностей педагогів. Професійна діяльність дала М.Дарманському можливість у той час акцентувати увагу на тому, що сьогодення незалежної України позначено духовною кризою суспільства, про що засвідчують: втрата значною частиною громадських духовних орієнтирів, відсутність потреби у пізнанні та розвитку, у самовдосконаленні; ціннісні орієнтації молодшого покоління катастрофічно знижуються, переходячи від загально гуманістичних до суто меркантильних, прагматичних; не звертається увага на такі моральні чесноти, як доброта, любов, правдолюбство; жорстокість, насильство, брутальність дедалі більше нагадують про себе. Звідси і

висновок про необхідність формування моральних чеснот крізь призму християнських цінностей в учителів, які є носіями людяності, порядності, толерантності, віри у Бога, національної культури (Пісоцька Л., 2014, с.94). Аналіз педагогічної спадщини і практичної діяльності на різних освітянських посадах М.Дарманського дозволяє стверджувати, що важливим принципом побудови освітньо-виховного процесу є принцип духовності та інтелектуальності, котрі лежать в основі його педагогічної парадигми. Окрім того, він вважав виховання і навчання головними факторами розвитку особистості, а педагогу при цьому він віддавав провідну роль крізь призму забезпечення дієвості християнських чеснот у поведінці дітей через власну поведінку. У розмовах про вдосконалення навчально-виховного процесу в гуманітарному інституті, М.Дарманський одним з перших висловлював побажання впровадити у вузі систематичне викладання релігієзнавчих дисциплін, які сприяють не лише вихованню молоді, але й формуванню правильного, незасміченого світогляду, що є запорукою здорового розвитку майбутнього педагога, або вихователя – людини, якій буде доручено величезний скарб – наші діти. Тему релігійного виховання М.Дарманський ставив ключовим напрямом усієї педагогіки, її основою, у той час, як розвиток інтелекту, накопичування знань, засвоєння технічних і соціальних навичок, розвиток характеру називав лише частиною цього загального і основного педагогічного завдання. Саме тому не раз він говорив, що людяність, яку виховують у сім'ї, школі, або вузі, стає надійною допомогою, вектором, що дає концептуальний напрямок на все життя, якою справою людина би не займалася (Високопреосвященіший Антоній, 2007, с.6).

Трудове виховання учнів закладів загальної середньої освіти.

Працюючи директором школи, М.Дарманським була розроблена система трудового виховання та навчання, завдяки якій учні школи могли безпосередньо відвідувати уроки на місцевому кабельному заводі та виробляти корисну продукцію, діяли табори праці та відпочинку (Казакова Н., & Сівак Н., 2015, с.5).

Створення дієвої системи виховної роботи в закладі вищої освіти. Одним із успішних педагогічних проєктів М.Дарманського було створення у 2002 р. на базі Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту нового структурного підрозділу – Інституту кураторства, «основними завданнями якого він вбачав: удосконалення науково-методичного рівня організації виховної

роботи; вивчення і узагальнення кращого досвіду комплексного підходу до організації виховного процесу в студентських групах; запровадження досягнень світової педагогічної науки, традицій національної педагогіки та психології» (Павлушкіна О., 2008).

Налагодження дружніх взаємин в педагогічному колективі. За твердженням І.Дарманської, педагогічний напрям його діяльності характеризувався природним даром працювати з людьми. Дану рису особливо важко реалізувати, працюючи у педагогічному колективі, але це не завадило М.Дарманському знаходити спільну мову з кожним працівником. Його доброзичливість, порядність, комунікабельність до теперішнього часу згадують і педагогічний колектив, і обслуговуючий персонал Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (Дарманська І., 2016, с.29).

Художньо-естетичне і культурологічне виховання зростлого покоління. М.Дарманський дуже цікавився проблемами естетично-художнього і культурологічного спрямування, був захоплений мистецтвом. Коли він керував міським відділом освіти не було жодного концерту аматорського чи професійного колективу, який виступав на головній сцені м.Кам'янця-Подільського – у міському Будинку культури, де б не побував М.Дарманський. І не тільки тому, що своїм власним прикладом він хотів залучити до прекрасного своїх підлеглих. Він воістину любив прекрасне (Ільїнський В., 2009, с.9). Окремо варто відмітити його прагнення створити систему естетичності в стінах ввіреного йому закладу. Відмітимо, що на сьогодні великого значення в діяльності закладу є його промоція на ринку освітніх послуг, брендування освітньої діяльності. Як естет і людина, яка вважала, що символіка закладу має велике значення, М.Дарманський доклав зусиль щодо створення символіки Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту. Він будував плани щодо створення гербів факультетів, а потім і кафедр (Казакова Н., & Сівак Н., 2015, с. 6).

Вбачаючи важливість залучення студентської молоді до справжніх цінностей народного мистецтва, яке сприяє і моральному, і духовному розвитку, в очолюванім ним закладі М.Дарманський прагнув створити Музей народного декоративно-ужиткового мистецтва. Він стверджував, що «музей – це вікно в історію, культуру, місце, де емоційно й образно осягається сутність часів в усій складності і неоднозначності, їх красі та різнобарв'ї» (Бучківська В., 2007, с. 35–36.).

Сюди ж варто віднести і ініціативу М.Дарманського щодо відкриття на базі Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту Подільського відділення ІМФЕ ім.М.Т.Рильського НАН України на правах структурного підрозділу, оскільки поєднання науково-творчої діяльності відділення і Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту сприятиме підготовці науково-педагогічних кадрів в аспірантурі і докторантурі ІМФЕ ім.М.Т.Рильського НАН України, поліпшенню етнокультурних досліджень у краї тощо (Маховська С., 2006, с.40–41).

Формування здоров'язбережувальної компетентності у здобувачів освіти. М. Дарманський переконував у тому, що органи управління освітою різних рівнів повинні максимально використовувати можливості чинної законодавчої бази з питання охорони здоров'я. Перебуваючи на різних посадах, М.Дарманський великого значення надавав харчуванню учнівської та студентської молоді, вказував на особливе значення для поліпшення стану здоров'я дітей організації їхнього літнього відпочинку. У центрі уваги цієї роботи колись були літні дитячі оздоровчі табори, бази відпочинку, літні табори праці та відпочинку, трудові загони. Особливе значення приділяється фізичному вихованню учнівської та студентської молоді. Система фізичного виховання дітей, підлітків та юнаків передбачає щоденне виконання ранкової гімнастики, проведення уроків фізкультури згідно із спеціальними програмами в мережі навчальних годин та заняття фізичною культурою і спортом в позаурочний час в гуртках, секціях, дитячих спортивних школах, спортивних товариствах, участь у туристичних походах та змаганнях. Разом з тим, на його думку, необхідно здійснювати диференційований підхід до учнів, студентів, залучених у систему фізичного виховання, враховуючи три медичні групи: основну, підготовчу та спеціальну, визначені на основі поглибленого медичного догляду (Галус О., 2006, с.20).

У своїх працях М. Дарманський акцентував увагу на збереженні фізичного, психічного здоров'я учнівської та студентської молоді, дотриманні ними здорового способу життя. Зокрема в монографії «Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні» він присвятив цій проблемі цілий напрям «Охорона здоров'я дітей» (Дарманський М., 1997 б, с. 232–247). Він визначив одинадцять позицій, розгляд яких дозволяє глибоко проаналізувати цю проблему на соціальному, науково-педагогічному та управлінському рівнях. М. Дарманський у своїй педагогічній діяльності завжди прагнув до

розвитку всієї системи роботи інституту з пропаганди здорового способу життя усіх учасників освітнього процесу.

Створення дієвої системи виховної роботи в закладі освіти.

За ініціативою М. Дарманського було підготовлено Концепцію виховної роботи зі студентами гуманітарно-педагогічного інституту, у якій передбачена система роботи, спрямована на розвиток у студентів переконань в перевагах здорового способу життя. Під час проведення педагогічної практики на різних курсах студенти повинні демонструвати для учнів навчальні заняття з природознавства, валеології, безпеки життєдіяльності, охорони праці. Микола Миколайович наголошував на необхідності залучення студентів на старших курсах і магістратурі до проведення наукових досліджень, написання дипломних робіт з проблем пропаганди здорового способу життя серед учнівської та студентської молоді (Галус О., 2006, с.17–24).

Третій напрям – це погляди М.Дарманського на сутнісні особливості управління освітою в регіоні.

Формування авторитету керівника закладу освіти. Одним із аспектів у професійному становленні керівника закладу освіти є його авторитет в колективі, уміння налагодити співпрацю з усіма учасниками освітнього процесу, а також людські чесності – доброта, щирість, емпатія, доброзичливість, співпереживання тощо, через що принципами професійно-педагогічної підготовки педагогів і її удосконалення М. Дарманський вважав: єдність філософії та освіти; полікультурність; єдність навчання, виховання й розвитку особистості; дисперсність; науковість; безперервність; наступність; діалогічність духовної культури педагога (Дарманський М., 1997с).

Удосконалення професійної майстерності керівників системою освіти та закладами освіти. М. Дарманський вважав засоби управлінського впливу важливою функцією, котра мотивує педагогів до самоосвітньої діяльності. Під ними він розумів систему чинників, завдяки яким особистість педагога саморозвивається. Вони різняться між собою за змістом, спрямованістю і тривалістю. Реалізація права на самоосвіту пов'язана зі створенням низки умов, більшість яких є компетенцією керівника навчального закладу та установ післядипломної освіти. По-перше, педагога слід психологічно, морально орієнтувати на самоосвіту і саморозвиток; по-друге, акцентувати увагу на проблемах самоосвіти, прищеплювати навички самоосвітнього пошуку та опрацювання необхідної інформації; по-

третє, слід вчасно надавати кваліфіковану консультативну допомогу. Враховуючи це, керівник навчального закладу на початку навчального року має надати таку допомогу, залучивши до цього заступників, психолога, а то й працівників інституту післядипломної педагогічної освіти; по-четверте, створювати педагогічним працівникам умови для вільного доступу до інформаційних джерел; по-п'яте, підтримувати і заохочувати прагнення педагогів до самоосвіти, саморозвитку. З огляду на це, М. Дарманський надавав важливого значення самоосвіті самих керівників закладів освіти (Пісоцька Л., 2009).

Організація системи управління освітою на наукових засадах. Заслугують на увагу виділені ним основні завдання органів управління освітою в регіоні, як-от: реалізація державної політики в галузі освіти; контроль за дотриманням у регіоні актів законодавства України з питань освіти; забезпечення в межах своїх повноважень доступності для жителів регіону загальної середньої освіти та професійно-технічної освіти; керівництво закладами освіти, що належать до сфери управління місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; здійснення державного контролю за діяльністю дошкільних, середніх, позашкільних закладів освіти незалежно від форми власності; аналіз стану освіти в регіоні, прогнозування та розробка регіональних програм розвитку освіти, організації і контроль їх виконання (Дарманський М., 1997с., с. 33).

М.Дарманський не залишав поза увагою і аналітичну роботу, яка здійснюється в системі управління освітою в регіоні. Так, в науково-практичному посібнику *«Аналітична робота у системі управління освітою регіону»* (Войтенко В., Дарманський М., & Коханко О., 1998) звернуто увагу на те, що «управлінський процес характеризується тим, що в ході його здійснення проходить збір, переробка і обробка інформації, яка є вихідною базою для підготовки рішень, розгортання практичних дій, налагодження контролю. Зазначаються основні завдання інформаційного забезпечення системи управління та наводиться, як приклад, робота щодо удосконалення інформаційного забезпечення управління освітою на базі Хмельницької області. І як результат – розширення сфери узагальнення аналітичних даних. У практику роботи обласного управління освітою ввійшли такі форми роботи: проведення розширених засідань рад з питань освіти, виїзні засідання колегії управління, зустрічі з керівниками установ освіти, виїзди в школи-новобудови для надання організаційно-педагогічної і

методичної допомоги педагогічному колективу, що формується» (Собко Ю., 2009, с.11).

Вивчення та впровадження передового педагогічного досвіду в практику роботи закладів освіти. Загалом М. Дарманський приділяв належну увагу оцінці, узагальненню і втіленню в практику роботи закладів загальної середньої освіти передового педагогічного досвіду. Спільно із колегами з обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, працював над питанням щодо створенням умов і можливостей для виявлення і формування творчої особистості вчителя, його педагогічного мислення (оновлення форм роботи класних керівників, робота шкіл передового педагогічного досвіду, дискусії, «круглі столи», творчі клуби тощо) (Собко Ю., 2009, с. 11).

Налагодження співпраці між керівниками регіональних управлінь освіти. Варто відмітити, що як досвідчений управлінець-практик, М. Дарманський постійно співпрацював з іншими керівниками освітою в області на всіх рівнях, тому він приділяв велику увагу проблемі підвищення професійної майстерності керівників закладів освіти, насамперед директорів шкіл, крізь призму непевної освіти такої категорії фахівців. З огляду на це, М. Дарманський наголошував на потребі організації методичної роботи щодо формування управлінської компетентності керівників закладів освіти.

Загалом, усі, хто були поряд із М. Дарманським, ішли до своїх вершин, перспективи досягнення яких розкривав дійсний керівник та непересічна особистість. Наміченим планам, які ставив перед колегами Микола Миколайович, не залишалося нічого іншого, як бути досягнутими. «Він вмів переконливо, інколи ненав'язливо довести, що це завдання необхідно виконати й негайно, а найголовніше – був впевнений, що це можливо» (Дарманський Микола Миколайович..., 2011).

Варто зазначити, що М. Дарманський дистанціювався від класичної освіти з її потягом до «правильності», «взірцевості», дотримання еталонів, авторитетів та законів. Адже така освіта формує передумову становлення в того, кого вчать, вторинної, загалом сервільної психології та свідомості, причому відповідні стереотипи закладаються на рівні ще світоглядних уявлень. Поряд з універсалізмом знань відбувається формування людини-функціонера, людини-чиновника, людини-гвинтика, яка задовольняється наявним полем життя та діяльності (Гамрецька Г., 2012, с. 18).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дав змогу виокремити науково-педагогічні погляди М.Дарманського в контексті навчальної діяльності, виховання, управління системою освіти. За результатами вищезазначеного можна стверджувати, що ідеї М.Дарманського є актуальними і на сучасному етапі розвитку системи освіти, і можуть використовуватися педагогами-практиками та керівниками в сфері освіти щодо покращення організації освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

- Берека, В. Є. (2009). Педагогічний феномен Миколи Дарманського – учителя, лідера, ученого, людини. *Четверті педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 2 квіт. 2009 р.). (с. 6–8). Хмельницький: ХГПА. / Bereka, V. Ye. (2009). The Pedagogic Phenomenon of Mykola Darmansky – a Teacher, Leader, Scientist, Person. *The fourth pedagogic readings in memory of M.M.Darmanskyi: the professionalism of the teacher in the context of the European choice of Ukraine*. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, April 2, 2009). (p. 6–8). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Берека, В. Є. (2008). Він завжди з нами. *Треті педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: Актуальні проблеми сучасної педагогічної освіти*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 квіт. 2008 р.). (с. 6). Хмельницький: ХГПА. / Bereka, V. Ye. (2008). He is Always with Us. *Third pedagogical readings in memory of M.M. Darmanskyi: Actual problems of modern pedagogical education*. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, April 3, 2008). (p. 6). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Брижак, П. Г. (2013). Він наш сучасник: спогади про М.М.Дарманського. *Восьмі педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: розвиток системи освіти України у контексті викликів сучасності*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 27 берез. 2013 р.). (с. 20–21). Хмельницький: ХГПА. / Bryzhak, P. H. (2013). He is Our Contemporary: Memories of M.M.Darmanskyi. *Eighth pedagogical readings in memory of M.M.Darmanskyi: development of the education system of Ukraine in the context of modern challenges*. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, March 27, 2013). (pp. 20–21). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Бродовська, І.М., & Попик, Н.М. (2011). Реалізація ідей М.М.Дарманського в діяльності заочного відділення Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. *Шості педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 31 берез. 2011 р.). (с. 11–13). Хмельницький: ХГПА. / Brodovska, I.M., & Popuk, N.M. (2011). Implementation of the Ideas of M.M.Darmanskyi in the Activity of the Correspondence Department of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy. *Six pedagogical readings in memory of M.M.Darmanskyi: professional training of pedagogical*

- personnel in the conditions of innovative restructuring of Ukrainian national education: current state, problems, development prospects. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, March 31, 2011). (pp. 11–13). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]*
- Бучківська, В. (2007). Етнохудожнє виховання як фактор формування особистості майбутнього педагога в контексті педагогічної спадщини М.М.Дарманського. *Педагогічна спадщина М.М.Дарманського в контексті сучасних реалій. Матеріали Других педагогічних читань пам'яті М.М.Дарманського (5 квітня 2007 р.). (с. 33–36). Хмельницький: ХГПА. / Buchkivska, V. (2007). Ethno-art Education as a Factor in the Formation of the Future Teacher's Personality in the Context of the Pedagogical Heritage of M.M.Darmanskyi. *Pedagogical heritage of M.M. Darmanskyi in the context of modern realities. Materials of the Second Pedagogical Readings in Memory of M.M.Darmanskyi (April 5, 2007). (pp. 33–36). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]**
- Високопреосвященіший Антоній. (2007). Микола Дарманський очима священнослужителів. *Педагогічна спадщина М.М.Дарманського в контексті сучасних реалій. Матеріали Других педагогічних читань пам'яті М.М.Дарманського (5 квітня 2007 р.). (с. 6–7). Хмельницький: ХГПА. / His Holiness Anthony. (2007). Mykola Darmanskyi Through the Eyes of Clergymen. *Pedagogical Heritage of M.M.Darmanskyi in the Context of Modern Realities. Materials of the Second Pedagogical Readings in Memory of M.M.Darmanskyi (April 5, 2007). (p. 6–7). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]**
- Войтенко, В. І., Дарманський, М. М., & Коханко, О. М. (1998). Аналітична робота у системі управління освітою регіону. Хмельницький: ХПУ. / Voitenko, V. I., Darmanskyi, M. M., & Kokhanko, O. M. (1998). Analytical Work in the Education Management System of the Region. Khmelnytskyi: KhPU. [in Ukrainian]
- Галус, О. (2007). Роль Миколи Миколайовича Дарманського у розвитку наукового потенціалу Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту. *Сьомі педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: професійна компетентність педагогів в умовах реформування сучасної освіти. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 29 берез. 2012 р.). (с. 11–12). Хмельницький: ХГПА. / Halus, O. (2007). The Role of Mykola Mykolaiovych Darmanskyi in the Development of the Scientific Potential of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Institute. *The Seventh Pedagogical Readings in Memory of M.M.Darmanskyi: Professional Competence of Teachers in the Conditions of Modern Education Reform. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, March 29, 2012). (pp. 11–12). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]**
- Гамрецька, Г. С. (2007). Педагогічні ідеї М.М.Дарманського та становлення кафедри суспільних дисциплін. *Сьомі педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: професійна компетентність педагогів в умовах реформування сучасної освіти. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 29 берез. 2012 р.). (с. 17–19). Хмельницький: ХГПА. / Hamretska, H. S. (2007). Pedagogical Ideas of M.M. Darmanskyi and Formation of the Department of Social Sciences. *The Seventh Pedagogical Readings in Memory of M.M. Darmanskyi: Professional Competence of Teachers in the Conditions of Modern Education Reform. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, March 29, 2012). (pp. 17–19). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]**

- Гамрецька, Г. С. (2012). Педагогічні ідеї М. М. Дарманського та становлення кафедри суспільних дисциплін. *Сьомі педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: Професійна компетентність педагогів в умовах реформування сучасної освіти*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 29 берез. 2012 р.). (с. 17–19). Хмельницький: ХГПА. / Hamretska, H. S. (2012). Pedagogical Ideas of M.M.Darmanskyi and Formation of the Department of Social Sciences. *Seventh pedagogical readings in memory of M.M. Darmanskyi: Professional competence of teachers in the conditions of modern education reform*. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, March 29, 2012). (pp. 17–19). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Дарманська, І. (2006). Освітній ідеал М.М.Дарманського. *Педагогічна спадщина М.М.Дарманського в контексті сучасних реалій*. Матеріали Перших педагогічних читань пам'яті М.М.Дарманського (Хмельницький, 11 квітня 2006 р.). (с. 16–17). Хмельницький: ХГПА. / Darmanska, I. (2006). The Educational Ideal of M.M.Darmanskyi. *Pedagogical heritage of M.M.Darmanskyi in the context of modern realities*. Materials of the First Pedagogical Readings in Memory of M.M.Darmanskyi (Khmelnyskyi, April 11, 2006). (pp. 16–17). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Дарманська, І. М. (2016). Роль М. Дарманського у становленні Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. *Одинадцяті педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: компетентісний підхід у професійній підготовці педагогічних кадрів*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 12 жовтня 2016 р.). (с. 28–30). Хмельницький: ХГПА. / Darmanska, I. M. (2016). The Role of M. Darmanskyi in the Establishment of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy. *The eleventh pedagogical readings in memory of M.M.Darmanskyi: a competent approach in the professional training of pedagogical personnel*. All-Ukrainian materials. science and practice conf. (Khmelnyskyi, October 12, 2016). (pp. 28–30). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Дарманський Микола Миколайович – управлінець, педагог, науковець (1945–2005 рр.): біобібліографічний покажчик. (2011). / уклад.: Коваль, С. А., & Кришук, Б. С. Хмельницький: ХГПА. / Darmanskyi Mykola Mykolaiovych – Administrator, Teacher, Scientist (1945–2005): biobibliographic index. (2011). / Ed.: Koval, S. A., & Kryshchuk, B. S. Khmelnytskyi: KhHPA. [in Ukrainian]
- Дарманський, М. М. (1997). Структурно-функціональний аналіз змісту діяльності регіональних органів управління освітою. Хмельницький: Майбуття. / Darmanskyi, M. M. (1997). Structural and Functional Analysis of the Content of the Activities of Regional Education Management Bodies. Khmelnytskyi: Future. [in Ukrainian]
- Дарманський, М.М. (1985). Організаційні проблеми ступеневої підготовки педагогів початкової ланки освіти. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*, 186, 121–126. / Darmanskyi, M.M. (1985). Organizational Problems of Graduate Training of Teachers at the Primary Level of Education. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Pedagogy and Psychology*, 186, 121–126. [in Ukrainian]
- Дарманський, М.М. (1991). Форми і методи спільної діяльності органів управління освітою в регіоні, інституту удосконалення вчителів та педагогічних вузів по реалізації завдань неперервної педагогічної освіти педагогічних кадрів. Хмельницький: ЦНТЕІ. / Darmanskyi, M.M. (1991). Forms and Methods of

- Joint Activity of the Education Management Bodies in the Region, the Institute for the Improvement of Teachers and Pedagogical Universities for the Implementation of the Tasks of Continuous Pedagogical Education of Pedagogical Personnel: Science-Practice. Khmelnytskyi: TsNTEI. [in Ukrainian]
- Дарманський, М.М. (1997а). Про деякі аспекти координації контрольно-методичної роботи в ланках управління освітою регіону. *Педагогічний вісник*, 2, 12–13. / Darmanskyi, M.M. (1997a). About Some Aspects of Coordination of Control and Methodical Work in the Education Management Units of the Region. *Pedagogical Bulletin*, 2, 12–13. [in Ukrainian]
- Дарманський, М.М. (1997b). Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні: [моногр.]. Хмельницький: Поділля. / Darmanskyi, M.M. (1997b). Socio-Pedagogical Foundations of Education Management in the Region: [monograph]. Khmelnytskyi: Podillia. [in Ukrainian]
- Дарманський, М.М. (2001). Від часів Шевченка до сьогоднішніх днів (мовна освіта за умов ступеневої підготовки вчителя початкових класів). *Спадщина Т.Г. Шевченка в контексті гуманітаризації сучасної освіти*. (с. 3–5). Хмельницький: вид-во ХГПІ. / Darmanskyi, M.M. (2001). From the Time of Shevchenko to the Present Day (Language Education under the Conditions of Graduate Training of Primary School Teachers). *The legacy of T.H.Shevchenko in the context of humanitarianization of modern education*. (pp. 3–5). Khmelnytskyi: ed. [in Ukrainian]
- Ільїнський, В. М. (2009). Естетико-культурологічна діяльність М.М.Дарманського. *Четверті педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 2 квіт. 2009 р.). (с. 9). Хмельницький: ХГПА. / Ilyinskyi, V. M. (2009). Aesthetic and Cultural Activities of M.M.Darmanskyi. *The fourth pedagogic readings in memory of M.M.Darmanskyi: the professionalism of the teacher in the context of the European choice of Ukraine*. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnytskyi, April 2, 2009). (p. 9). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Кабінет Міністрів України. (1997). Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями». Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-97-%D0%BF#Text> / Cabinet of Ministers of Ukraine. (1997). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the List of Directions and Specialties for Which Specialists are Trained in Higher Educational Institutions According to the relEvant Educational and Qualification Levels». Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-97-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
- Казакова, Н. В., & Сівак, Н. А. (2015). Людина, яка випередила час. *Десяті педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: Розвиток системи освіти України в умовах євроінтеграційних процесів: здобутки і перспективи*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 квіт. 2015 р.). (с. 4–7). Хмельницький: ХГПА. / Kazakova, N. V., & Sivak, N. A. (2015). A Man Ahead of His Time. *Tenth pedagogical readings in memory of M.M.Darmanskyi: Development of the education system of Ukraine in the context of European integration processes: achievements and prospects*. All-

- Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, April 14, 2015). (pp. 4–7). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Маховська, С. В. (2006). Визначна роль М. М. Дарманського у становленні Подільського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. *Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій*. Матеріали Перших педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського (11 квіт. 2006 р.). (с. 39–41). Хмельницький: ХГПА. / Makhovska, S. V. (2006). The Significant Role of M.M.Darmanskyi in the Establishment of the Podilsk Branch of the Institute of Art History, Folklore and Ethnology named after M.T. Rylskiy National Academy of Sciences of Ukraine. *Pedagogical Legacy of M.M.Darmanskyi in the context of modern realities*. Materials of the First Pedagogical Readings in Memory of M.M.Darmanskyi (April 11, 2006). (pp. 39–41). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Павлушкіна, О. В. (2008). Робота інституту кураторства: організаційний та методичний аспект. *Треті педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: актуальні проблеми сучасної педагогічної освіти*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 квіт. 2008 р.). (с. 13–14). Хмельницький: ХГПА, 2008. / Pavlushkina, O. V. (2008). The Work of the Curatorship Institute: Organizational and Methodical Aspect. *Third pedagogical readings in memory of M.M.Darmanskyi: current problems of modern pedagogical education*. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, April 3, 2008). (pp. 13–14). Khmelnytskyi: KhGPA, 2008. [in Ukrainian]
- Пісоцька, Л. С. (2009). Актуальні проблеми управління розвитком дошкільної освіти в Україні: [моногр.]. Хмельницький: ХГПА. / Pisotska, L. S. (2009). Actual Problems of Managing the Development of Preschool Education in Ukraine: [monograph]. Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Пісоцька, Л. С. (2012). Самоосвіта педагога у контексті науково-педагогічного доробку М.М.Дарманського. *Сьомі педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: професійна компетентність педагогів в умовах реформування сучасної освіти*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 29 берез. 2012 р.). (с. 19–21). Хмельницький: ХГПА. / Pisotska, L. S. (2012). Self-Education of a Teacher in the Context of the Scientific and Pedagogical Work of M.M.Darmanskyi. *The Seventh Pedagogical Readings in Memory of M.M. Darmanskyi: Professional Competence of Teachers in the Conditions of Modern Education Reform*. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, March 29, 2012). (pp. 19–21). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Пісоцька, Л. С. (2013). Роль книги у формуванні самоосвітньої діяльності крізь призму наукового доробку М.М.Дарманського. *Восьмі педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: розвиток системи освіти України у контексті викликів сучасності*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 27 берез. 2013 р.). (с. 18–19). Хмельницький: ХГПА. / Pisotska, L. S. (2013). The Role of the Book in the Formation of Self-Educational Activity through the Prism of the Scientific Work of M.M.Darmanskyi. *Eighth pedagogical readings in memory of M.M. Darmanskyi: development of the education system of Ukraine in the context of modern challenges*. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, March 27, 2013). (pp. 18–19). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Пісоцька, Л. С. (2014). Педагогічна парадигма М.М.Дарманського про християнські цінності особистості педагога. *Дев'яті педагогічні читання пам'яті*

- М.М.Дарманського: соціально-педагогічні основи розвитку освіти в регіоні.* Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 9 квіт. 2014 р.). (с. 94–96). Хмельницький: ХГПА. / Pisotska, L. S. (2014). *Pedagogical Paradigm of M.M.Darmanskyi about the Christian Values of the Teacher's Personality. Ninth pedagogical readings in memory of M.M. Darmanskyi: socio-pedagogical foundations of education development in the region.* All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, April 9, 2014). (pp. 94–96). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Савчук, Н. (2006). Філософсько-освітні погляди М.М.Дарманського. *Педагогічна спадщина М.М.Дарманського в контексті сучасних реалій.* Матеріали Перших педагогічних читань пам'яті М.М.Дарманського (11 квітня 2006 р.). (с. 46–48). Хмельницький: Редакційно-видавничий відділ ХГПА. / Savchuk, N. (2006). *Philosophical and Educational Views of M.M.Darmanskyi. Pedagogical Heritage of M.M.Darmanskyi in the Context of Modern Realities.* Materials of the First Pedagogical Readings in Memory of M.M.Darmanskyi (April 11, 2006). (pp. 46–48). Khmelnytskyi: Editorial and publishing department of KhGPA. [in Ukrainian]
- Собко, Ю. Ю. (2009). Видатний менеджер освіти. *Четверті педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України.* Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 2 квіт. 2009 р.). (с. 10–12). Хмельницький: ХГПА. / Sobko, Yu. Yu. (2009). *An Outstanding Manager of Education. The fourth pedagogical readings in memory of M.M.Darmanskyi: Teacher professionalism in the context of the European choice of Ukraine.* All-Ukrainian materials. science and practice conf. (Khmelnyskyi, April 2, 2009). (pp. 10–12). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Суховірський, О. В. (2006). Роль керівника вищого педагогічного навчального закладу в процесі інформатизації освіти. *Педагогічна спадщина М.М.Дарманського в контексті сучасних реалій.* Матеріали Перших педагогічних читань пам'яті М.М.Дарманського (11 квітня 2006 р.). (с. 33–35). Хмельницький: Редакційно-видавничий відділ ХГПА. / Sukhovirskyi, O. V. (2006). *The Role of the Head of a Higher Pedagogical Educational Institution in the Process of Informatization of Education. Pedagogical heritage of M.M.Darmanskyi in the context of modern realities.* Materials of the First Pedagogical Readings in Memory of M.M.Darmanskyi (April 11, 2006). (pp. 33–35). Khmelnytskyi: Editorial and publishing department of KhGPA. [in Ukrainian]
- Телячий, Ю.В. (2008). Наукова співпраця з М.М.Дарманським. *Треті педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: актуальні проблеми сучасної педагогічної освіти.* Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 квіт. 2008 р.). (с. 21–22). Хмельницький: ХГПА. / Teliachyi, Yu.V. (2008). *Scientific Cooperation with M.M. Darmanskyi. Third pedagogical readings in memory of M.M.Darmanskyi: current problems of modern pedagogical education.* All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, April 3, 2008). (pp. 21–22). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Туранська, В.Л. (2008). Актуальність ідей М.М.Дарманського в процесі підготовки майбутніх учителів до позакласної роботи з метою формування навичок спілкування. *Треті педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: актуальні проблеми сучасної педагогічної освіти.* Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 квіт. 2008 р.). (с. 129–131). Хмельницький:

- ХГПА. / Turanska, V.L. (2008). The Relevance of M.M. Darmanskyi's Ideas in the Process of Preparing Future Teachers for Extracurricular Work with the Aim of Forming Communication Skills. *Third pedagogical readings in memory of M.M. Darmanskyi: current problems of modern pedagogical education*. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, April 3, 2008). (pp. 129–131). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Шайнога, В. (2007). Спогади про М.М.Дарманського. *Педагогічна спадщина М.М.Дарманського в контексті сучасних реалій*. Матеріали Других педагогічних читань пам'яті М.М.Дарманського (Хмельницький, 05 квітня 2007 р.). (с. 7–11). Хмельницький: ХГПА. / Shainoha, V. (2007). Memories of M.M.Darmanskyi. *Pedagogical heritage of M.M.Darmanskyi in the context of modern realities*. Materials of the Second Pedagogical Readings in Memory of M.M. Darmanskyi (Khmelnyskyi, April 5, 2007). (pp. 7–11). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Шоробура, І. (2017). Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів у контексті науково-педагогічної спадщини М.М.Дарманського. *Дванадцять педагогічних читань пам'яті М.М.Дарманського: Актуальні проблеми професійного розвитку майбутніх педагогів у системі неперервної освіти*. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 29 вересня 2017 р.). (с. 91–95). Хмельницький: ХГПА. / Shorobura, I. (2017). Actual Problems of Professional Training of Future Teachers in the Context of the Scientific and Pedagogical Heritage of M.M.Darmanskyi. *The twelfth pedagogical readings in memory of M.M.Darmanskyi: Actual problems of professional development of future teachers in the system of continuous education*. All-Ukrainian materials of science and practice conf. (Khmelnyskyi, September 29, 2017). (pp. 91–95). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Яківчук, Г. В. (2006). «Генерал» в освіті (М. М. Дарманський). *Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій*. Матеріали Перших педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського (11 квіт. 2006 р.). (с. 35–38). Хмельницький: ХГПА. / Yakivchuk, H. V. (2006). «General» in Education (M.M.Darmanskyi). *Pedagogical heritage of M. M. Darmanskyi in the context of modern realities*. Materials of the First Pedagogical Readings in Memory of M.M.Darmanskyi (April 11, 2006). (pp. 35–38). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]
- Ящук, І. (2007). Імперативи «педагогіки виховання» Миколи Дарманського. *Педагогічна спадщина М.М.Дарманського в контексті сучасних реалій*. Матеріали Других педагогічних читань пам'яті М.М.Дарманського (5 квітня 2007р.). (с. 28–30). Хмельницький: ХГПА. / Yashchuk, I. (2007). The Imperatives of «Pedagogy of Education» by Mykola Darmanskyi. *Pedagogical heritage of M.M.Darmanskyi in the context of modern realities*. Materials of the Second Pedagogical Readings in Memory of M.M. Darmanskyi (April 5, 2007). (pp. 28–30). Khmelnytskyi: KhGPA. [in Ukrainian]

SUMMARY

Olytska Olena. Scientific and Pedagogical Views of M. Darmanskyi

The article analyzes the scientific and pedagogical views of M. Darmanskyi - an educator, pedagogue, scientist, manager, who made a significant contribution to the development of education and science in Ukraine. To achieve the goal of the article, a complex of general scientific methods (analysis, synthesis, comparison, generalization, classification) and methods of historical-pedagogical research (narrative, comparative-historical, personalistic) has been used. The results of the research made it possible to

generalize the scientific and pedagogical views of M. Darmanskyi in three areas: the organization of the educational process and the formation of the future specialist in the higher education system (the organization of educational activities in general secondary education institutions; the creation of effective bodies of student self-government; professional training of future teachers; self-educational activity of pedagogical workers; lifelong learning; the book as a key learning tool; graduate training of teaching staff; formation of professional and methodical skills of the teacher; scientific growth of the teaching staff; informatization and computerization of the educational process), key aspects of educational work with students of education (spiritual and moral education of students of education; labor education of students of general secondary education institutions; creation of an effective system of educational work in a higher education institution; establishment of friendly relations in the teaching staff; artistic-aesthetic and cultural upbringing of the older generation; formation of health-care competence among students of education), essential features of education management in the region (formation of the authority of the head of the educational institution; improvement of the professional skills of the heads of the education system and educational institutions; organization of the education management system on a scientific basis; study and implementation of advanced pedagogical experience in the practice of educational institutions; establishment of cooperation between heads of regional education departments). A conclusion is drawn on the expediency and possibility of using the scientific and pedagogical views of M. Darmanskyi in the modern educational space of Ukraine.

Key words: *M. Darmanskyi, scientific and pedagogical views, teaching, education, education management, scientific and pedagogical activity, historical and pedagogical research, pedagogical heritage.*